

CONTRIBUȚII FEMININE ÎN PRIMA MARE CONFLAGRAȚIE MONDIALĂ

Teodora-Daniela Moș*

Cuvinte cheie: Prima Mare Conflagrație Mondială, contribuții feminine, mentalități individuale și colective, efort de război, Europa Centrală și de Vest, Banat, norme sociale.

Keywords: The First World War, female contributions, individual and collective mentalities, war effort, Western and Central Europe, Banat, social norms.

Female Contributions in the First World War

(Abstract)

By the mobilization of millions of soldiers during the war years, the First World War was the first major conflict which brought the confrontation of the greatest European powers and also revealed the importance of the woman in the 20th century society. In her husband's absence she became the mistress of the house, the belligerent states experiencing an exponential increase of women employed mainly in industrial work, agriculture, or even transportation. Women also joined the army auxiliary corps as nurses, technicians, telephone operators or telegraphists. As a consequence, many women have begun to become aware of their new roles in society and to openly display and assert their new attributes of independence.

The First World War was a modern, technological conflict that tested and smashed the codes and expectations regarding male courage and masculinity in general. It represented a turning point and a catalyst for change in the history of the 20th century in terms of gender relations, women actively getting involved in restoring the global balance. Through all these, the dawn of a new era was anticipated. One of the aspects that most visibly influenced the change of women's status during the First World War was their access to a wide variety of occupations in areas previously reserved only for men, once it became clear that this conflict would be neither short-term nor an easy one. From these points of view, the war was perceived as a strong impetus for female emancipation and for the exit of women from their traditional roles deeply rooted in the collective memory of the time.

Războiul a fost privit de-a lungul timpului ca un fenomen masculin prin excelență¹. Primul Război Mondial a reprezentat un conflict modern, tehnologic, care a testat și a frânt codurile și expectanțele referitoare la curajul bărbătesc și la masculinitate în general². Acesta a reprezentat un punct de cotitură și un catalizator al schimbării în istoria lumii, și în special a secolului XX, în ceea

ce privește relațiile de gen, femeile implicându-se activ în scopul restabilirii echilibrului mondial. Prin acestea au fost anticipați zorii unei noi ere³.

Prin mobilizarea a milioane de soldați în decursul anilor de război, Prima Mare Conflagrație Mondială a reprezentat primul conflict de proporții care a adus confruntarea celor mai mari puteri europene și totodată a relevat importanța femeii în societatea secolului XX. În absența soțului aceasta a devenit stăpâna casei, statele beligerante cunoscând o creștere exponențială a femeilor angajate mai ales în munca industrială, în agricultură sau chiar în transporturi. Femeile au intrat, de asemenea, în serviciul militar ca infirmiere sau în cadrul corpurilor auxiliare de armată. Ca o consecință a tuturor acestora, multe femei au început să devină conștiente de noile lor roluri în societate și să își

* Muzeul Național al Banatului Timișoara, Piața Huniade nr. 1; e-mail: teodora_tm@yahoo.com.

¹ Joshua S. Goldstein, *War and Gender: How Gender Shapes the War System and Vice Versa*, Cambridge (2001), 7–9; V. Spike Peterson, *Gendered Identities, Ideologies, and Practices in the Context of War and Militarism, Gender War and Militarism: Feminist Perspectives*, Santa Barbara, California (2010), 17–29.

² Alison Fell, *Gendering the War Story*, *Journal of War & Culture Studies*, I, Nr. 1, Leeds (August, 2007), 53–58; John Horne, *Masculinity in Politics and War in the Age of Nation-States and World Wars, 1850–1950, Masculinities in Politics and War: Gendering Modern History*, New York (2004), 22–40.

³ Françoise Thébaud, *The Great War and the Triumph of Sexual Division, A History of Women in the West*, Vol. V, *Toward a Cultural Identity in the Twentieth Century*, Cambridge (1994), 21.

afișeze și afirme fățiș noile attribute ale independenței, ieșind să cineze singure, fumând țigări în public sau bucurându-se de promiscuitate sexuală⁴, tendințe deja prefigurate odată cu Belle Époque⁵. Din aceste puncte de vedere războiul a fost perceput ca un puternic imbold al emancipării feminine și al ieșirii femeilor din rolurile lor tradiționale, puternic înrădăcinate în memoria colectivă de până atunci⁶.

Unul din aspectele care au influențat cel mai vizibil schimbarea statutului femeii în decursul Primului Război Mondial a fost reprezentat de accesarea de către acestea a unei varietăți largi de ocupații în domenii rezervate până atunci numai bărbaților, odată ce a devenit evident faptul că acest conflict nu va fi unul de scurtă durată și nici unul facil. Din moment ce angajații de sex masculin fuseseră mobilizați pe front, statele beligerante au început să lanseze apeluri către femei pentru a prelua rolurile bărbaților în câmpul muncii. Cele mai multe dintre femeile care au răspuns acestor apeluri au fost motivate de patriotism, dar și de necesitatea unui venit, de cele mai multe ori ajutoarele de război fiind insuficiente⁷.

În Marea Britanie, spre exemplu, pentru a susține efortul de război, un mare număr de femei s-au angajat în industria de muniție, care cuprindea o largă varietate de sectoare, fiecare cu o diversitate mare de activități și care era direct subordonată și controlată de Ministerul de Muniție. Munca în aceste fabrici comporta un grad de risc ridicat, muncitoarele fiind expuse la multe substanțe chimice toxice, accidente industriale fiind foarte frecvente⁸. Femeile, deși au preluat atât sarcinile care se cuveneau înainte muncitorilor calificați,

cât și ale celor necalificați, primeau pentru aceste munci o plată mult mai redusă decât bărbații. La toate acestea s-a adăugat ostilitatea întâmpinată din partea muncitorilor de sex masculin, care au acceptat să lucreze cu femei numai sub presiunea statului, fiind convenabil deoarece munca acestora din urmă era mai ieftină și mai ușor de exploatat, mai ales în timpul războiului. Aceste condiții precare de muncă și salarizare au fost acceptate de cele mai multe femei deoarece pe ele căzuse acum toată povara întreținerii căminului familial⁹.

Dacă până în anul 1914 în Marea Britanie femeile care doreau să urmeze studii de medicină întâmpinaseră numeroase obstacole în calea instruirii și exercitării profesiei de medic, situația s-a schimbat radical după izbucnirea Primei Mari Conflagrații Mondiale și în timpul războiului. Cum majoritatea bărbaților medici au fost trimiși pe câmpul de luptă, au fost lansate tot mai multe apeluri oficiale pentru a determina cât mai multe femei să se instruiască în domeniul medical¹⁰. Unități auxiliare de personal medical feminin au colaborat cu Crucea Roșie din Franța¹¹, Belgia, Serbia în timpul Primului Război Balcanic¹², și s-au evidențiat în Malta¹³. Cu toate acestea, Oficiul de Război Britanic a refuzat să le acorde drepturile cuvenite, de care beneficiau corespondenții lor de sex masculin, în cea mai mare parte acestea nefiind gradate ca personal militar, neavând uniforme și nebeneficiind de resursele materiale necesare tratării și îngrijirii răniților de pe front¹⁴.

Franța a cunoscut, de asemenea, o creștere a atribuțiilor femeilor în societate în perioada Primului Război Mondial, acestea lărgind-și sferele de activitate și pătrunzând în număr cât mai mare în câmpul muncii¹⁵. Însă, spre deosebire de cazul Marii

⁴ Arthur Marwick, *Britain in the Century of Total War. War, Peace and Social Change 1900–1967*, Londra (1968), 105–108.

⁵ Dolores Mitchell, The 'New Woman' as Prometheus: Women Artists Depict Women Smoking, *Woman's Art Journal*, Vol. 12, Nr. 1, New Brunswick, New Jersey (1991), 3–9.

⁶ Gail Braybon, Penny Summerfield, *Out of the Cage. Women's Experiences in Two World Wars*, Londra (1987), 36–58; Gail Braybon, *Winners or Losers. Women's Symbolic Role in the War Story, Evidence, History, and the Great War. Historians and the Impact of 1914–1918*, New York (2003), 111–114.

⁷ Ute Daniel, *The War from Within: German Working-Class Women and the First World War (The Legacy of the Great War)*, Oxford-New York (1997), 37–42; Reinhard Sieder, *Behind the Lines: working-class family life in wartime Vienna, The Upheaval of War. Family, Work and Welfare in Europe, 1914–1918*, Cambridge (1988), 112–119; Jean-Louis Robert, *Women and work in France during the First World War, The Upheaval of War...*, 251–256.

⁸ Deborah Thom, *Women and Work in Wartime Britain, The Upheaval of War...*, 302–314.

⁹ Gerard J. De Groot, *Blighty: British Society in the Era of the Great War*, Harlow (1996), 68–75.

¹⁰ Flora Murray, *The Position of Women in Medicine and Surgery, New Statesman*, 1 (supp.), Londra (1 Noiembrie 1913), xvi–xvii; Leah Leneman, *Medical Women at War, 1914–1918, Medical History*, 38 (2), Cambridge (Aprilie 1994), 160–161.

¹¹ Flora Murray, *Women as army surgeons*, Londra (1920), 4–6, 14.

¹² Mrs. St. Clair Stobart, *The flaming sword in Serbia and elsewhere*, Londra (1916), 5.

¹³ Idem, *War and women*, Londra (1913), 19, 62.

¹⁴ Leah Leneman, *Medical Women In The First World War: Ranking Nowhere, British Medical Journal*, Vol. 307, Nr. 6919 (18–25 Dec. 1993), 1592–1594, https://www.jstor.org/stable/29722059?origin=JSTOR-pdf&seq=1#metadata_info_tab_contents, accesat la data de 24 octombrie 2020.

¹⁵ Margaret H. Darrow, *French Women and The First World War: War Stories of the Home Front*, Oxford-New York (2000), 187–202.

Britanii, în Franța nu s-a înregistrat o mobilizare așa organizată și accelerată a femeilor în fabricile de materiale necesare susținerii efortului de război¹⁶. Între 1914–1918 în Franța au fost mobilizați pe front aproximativ 8 milioane de bărbați, ceea ce însemna 60% din populația masculină activă a țării. Aceasta, la care au fost adăugate cheltuielile de război, a provocat o serioasă dezorganizare a câmpului muncii, multe femei rămânând fără slujbe, indemnizațiile acordate soțiilor celor mobilizați dovedindu-se insuficiente pentru întreținerea căminului familial¹⁷. Primele femei mobilizate în Franța, încă din august 1914, în vederea susținerii efortului de război au fost cele din zonele rurale, activitățile celor 3 milioane de fermieri angrenați pe câmpul de luptă între 1914–1918 fiind preluate de cele 3.200.000 de soții ale acestora, precum și de muncitoarele agricole, ele beneficiind de ajutorul copiilor, fetelor sub 20 de ani, dar și al părinților vârstnici. Pe toată perioada războiului femeile mobilizate în domeniul agricol au fost private de o mare parte a mijloacelor materiale necesare desfășurării muncii, precum și de o mare parte a animalelor de tracțiune care au fost rechiziționate de armată¹⁸.

Înlocuirea bărbaților de către femei a fost extinsă, ca măsură temporară, din anul 1915, la nivelul serviciilor salarizate din domeniul bancar, comercial, administrativ, poștal, educațional și din transporturi¹⁹. În fabricile de armament mobilizarea femeilor a avut un caracter mai lent, acestea recurgând la angajarea femeilor ca o ultimă variantă. După apelul ministerial oficial din noiembrie 1915 adresat conducătorilor acestor întreprinderi, au fost recrutate până în 1918 aproximativ 430.000 de femei în industria de armament, ele fiind denumite *munitionnettes*²⁰. În 1917 Ministerul de Armament din Franța a susținut înființarea pe lângă fabricile de război a creșelor și grădinițelor, precum și măsuri care vizau sprijinirea mamelor salariate din cadrul acestor întreprinderi²¹.

Aproximativ 120.000 de femei franceze au ales

să își servească țara pe timp de război ca surori medicale, dintre care majoritatea în mod voluntar, doar aproximativ 30.000 dintre acestea fiind salarizate²². Ministerul de Război Francez a admis voluntare ale Crucii Roșii pe frontul de război și în apropierea acestuia din primăvara lui 1917²³. Circa 10% din surorile medicale detașate în zona de război și-au pierdut viețile în timpul Primei Mari Conflagrații Mondiale²⁴. De asemenea, au fost înființate mai multe ateliere de caritate, al căror principal scop era ajutorarea și îmbunătățirea vieții pe timp de război, atât în rândul celor implicați direct în luptele de pe front, cât și în rândul populației civile afectate de război²⁵. În cadrul acestora s-au implicat un mare număr de femei, prin diverse activități, de la cusut și tricotat, și până la acordarea de donații și sprijin material celor defavorizați²⁶.

O altă formă de sprijin moral și dovadă de devotament din partea femeilor franceze pe parcursul Primului Război Mondial a fost reprezentată, pe lângă scrisorile de încurajare cu vești de acasă, pachetele cu mâncare, îmbrăcăminte și încălțăminte trimise de rudele celor plecați pe front, de așa numitele *marraines de guerre* (*nașe de război*)²⁷. Acestea erau femei și tinere care, începând din 1915, s-au angajat să întrețină corespondență cu cei de pe front, cu scopul de a le oferi sprijin moral și afectiv celor care nu aveau susținere familială²⁸. În acest scop au fost create numeroase societăți, dintre care prima și cea mai importantă a fost *Famille du Soldat* (*Familia Soldatului*)²⁹. Nu cu același entuziasm a fost primită de către statul francez inițiativa femeilor de a se implica în viața militară a Primului Război Mondial, îndeosebi ca femei pilot. Instituțiile militare din Franța, având adânc înrădăcinată separarea strictă a atribuțiilor masculine de cele feminine, au fost ultimele care au acceptat recrutarea femeilor în propriile structuri. Abia în 1916 armata a început să angajeze temporar femei în departamentele sale administrative, cu titulatura de angajați temporari și a creat statutul infirmierei militare temporare. În prin-

¹⁶ Jean-Louis Robert, *Women and Work in France during the First World War, The Upheaval of War: Family, Work, and Welfare in Europe, 1914–1918*, Cambridge (1988), 257–259.

¹⁷ Françoise Thébaud, *Les femmes au temps de la guerre de 14*, Paris (2013), 30–31.

¹⁸ *Ibidem*, p. 158; Peggy Bette, *Veuves de la grande guerre. Itinéraires et combats*, Lyon (2017), 139–143.

¹⁹ Françoise Thébaud, *op. cit.*, 161–163; Peggy Bette, *op. cit.*, 147–172.

²⁰ Françoise Thébaud, *op. cit.*, 172.

²¹ Michelle Zancarini-Fournel, *Travailler pour la patrie, 1914–1918: Combats de femmes – Les femmes, pilier de l'effort de guerre*, Paris (2004), 40–41.

²² Françoise Thébaud, *op. cit.*, 86.

²³ Luc Capdevila, François Rouquet, Fabrice Virgili, Danièle Voldman, *Hommes et Femmes dans la France en Guerre (1914–1945)*, Paris (2003), 211.

²⁴ Evelyne Morin-Rotureau, *1914–1918, combats de femmes: les femmes, piliers de l'effort, de guerre*, Paris (2004), 8.

²⁵ Françoise Thébaud, *op. cit.*, 85.

²⁶ Margaret H. Darrow, *op. cit.*, 77–80.

²⁷ Danièle Voldman, 'J'attendrai ton retour', *maris et femmes en temps de guerre, Amours, guerres et sexualité: 1914–1945*, Paris (2007), 116–121.

²⁸ Margaret H. Darrow, *op. cit.*, 79.

²⁹ Françoise Thébaud, *op. cit.*, 141–142.

cipal pe tot parcursul războiului armata a menținut în linii mari o atitudine ostilă cu privire la integrarea femeilor în structurile sale, niciuna din cele angajate temporar nefiind ierarhizată militar³⁰. Opinia generală a fost că în cadrul acestui conflict nu era indicat a se confunda rolurile feminine cu cele masculine, în mod special dacă aceasta implica expunerea femeilor la agresiune și luptă³¹. În ceea ce privește practicarea spionajului de către femei, în linii mari se considera că acesta nu reprezenta cea mai onorabilă metodă de a servi statul francez pe timp de război, rar cele care se ocupau cu această activitate fiind privite ca eroine naționale³².

În linii mari, atât în Franța, dar și în alte state europene a fost menținută pe toată durata războiului o atitudine potrivnică referitoare la încorporarea femeilor în structurile statale până atunci dominate de bărbați, care se considera că provoacă o masculinizare a femeii, ceea ce pe termen lung putea conduce la anarhie morală³³.

În Germania, având în vedere mobilizarea masivă a bărbaților pe câmpul de luptă în Prima Mare Conflagrație Mondială, guvernul a făcut apel pentru intrarea cât mai multor femei în câmpul muncii în vederea susținerii efortului de război și a înlocuirii forței de muncă aflate în deficit³⁴. Deși numărul femeilor care au răspuns chemării și au început să lucreze a crescut substanțial, aceasta nu a reprezentat o abatere de la condițiile anterioare războiului. Ceea ce s-a schimbat într-adevăr a fost domeniul și locurile în care femeile au început a-și desfășura activitățile. Aproximativ 40% din cele care au intrat în fabricile de armament și în celelalte industrii grele erau deja familiarizate cu munca salarizată, cele mai multe activând încă din perioadele anterioare războiului în industria textilă sau în cea a bunurilor de lux. În momentul în care statului german i-a devenit evident că acest conflict nu va fi unul de scurtă durată, producția industriei ușoare a fost redusă sau chiar suspendată în favoarea unei producții crescute de bunuri necesare întreținerii efortului de război³⁵.

Condițiile grele de muncă la care au fost supuse femeile germane în timpul Primului Război Mondial, precum și ostilitatea din partea

muncitorilor bărbați, au subminat eforturile statului de a crește cât mai mult rata de angrenare feminină în câmpul muncii. Femeilor le era în mod continuu amintit de ceilalți muncitori că se află pe acele posturi doar temporar, că sunt prea slabe pentru a lucra eficient și cel mai adesea le era refuzată șansa unei pregătiri tehnice temeinice. Noile medii de lucru în care femeile au fost angrenate pe durata Primului Război Mondial nu erau deloc sigure, muncile pe care erau nevoite să le presteze prezentând grade mari de risc, ceea ce le făcea mult mai pasibile la accidente de muncă³⁶.

Femeile germane au fost nevoite să îndure în anii Primei Mari Conflagrații Mondiale poverile pierderilor economice cauzate de război și de blocada instituită de aliați asupra coastei germane, adesea propaganda oficială învinuindu-le pentru situația precară de pe frontul de acasă și pentru faptul că acestora le devenise din ce în ce mai dificil a procura hrană pentru ele și pentru propria familie³⁷. Imposibilitatea guvernului german de a rezolva criza economică provocată de lipsa hranei, l-a determinat să învinuiască femeile germane, acestea fiind acuzate de imprudență și risipă. Astfel, imaginea le-a fost înrăutățită în ochii celor plecați pe front care au condamnat faptul că în timp ce ei își pierdeau viața pentru a salva țara, femeile rămase acasă trăiau în mare lux, irosind tot ceea ce ei se străduiseră să agonisească³⁸. Condițiile de procurare a hranei s-au înrăutățit din ce în ce mai mult pe parcursul războiului, situația fiind agravată și de iernile cu temperaturi foarte joase și cu recolte slabe, volumul de muncă din ce în ce mai mare, prelungirea orelor de muncă, lipsa combustibililor, a îmbrăcămintii corespunzătoare, multe femei germane aflându-se de multe ori în anii războiului la limita supraviețuirii³⁹.

La sfârșitul lui iulie 1914, o dată cu mobilizarea parțială a armatei austro-ungare, presa vieneză lansa un apel urgent în vederea angrenării femeilor din întregul Imperiu în acest conflict. Prin acesta femeile erau îndemnate să își aducă contribuția la efortul de război și totodată le era reamintit faptul că în acest moment de primejdie în care se afla statul era imperios necesar ca acestea să înceteze a ține cont de ceea ce le diferenția și să dea dovadă de solidaritate. Respectarea cu scrupulozitate și

³⁰ Luc Capdevila, François Rouquet, Fabrice Virgili, Danièle Voldman, *op. cit.*, 68–71.

³¹ *Ibidem*, 63–66.

³² Erik Neveu, *L'Espionne, Amours, guerres et sexualité: 1914–1945*, Paris (2007), 86–88; Françoise Thébaud, *op. cit.*, 64–67.

³³ Françoise Thébaud, *op. cit.*, 181–182.

³⁴ Holger H. Herwig, *The First World War: Germany and Austria-Hungary, 1914–1918*, Londra (1997), 294.

³⁵ Ute Daniel, *op. cit.*, 37.

³⁶ *Ibidem*, 277–279; Gerald D. Feldman, *Army, Industry and Labor in Germany, 1914–1918*, Princeton (1966), 302–305.

³⁷ Belinda J. Davis, *Home Fires Burning: Food, Politics, and Everyday Life in World War I Berlin*, Chapel Hill, Carolina de Nord, SUA (2000), 48–51.

³⁸ Holger H. Herwig, *op. cit.*, 265–269.

³⁹ Belinda J. Davis, *op. cit.*, 180–187.

îndeplinirea acestor premise fundamentale de unitate, unire a forțelor și muncă asiduă se dovedeau a fi cruciale în asigurarea supraviețuirii statului multinațional austro-ungar⁴⁰. În aceste condiții precare de război, pentru prima oară în ultimii 20 de ani Liga Asociațiilor Femeilor Austriece, aripa social-democrată și mișcările catolice feminine, organizații care se aflau într-un continuu conflict și învrăjbire, s-au unit și au cooperat în vederea îndeplinirii scopurilor statului multinațional aflat în război⁴¹. Aceste femei au pus bazele mai multor oficii, din care făceau parte și voluntari și care îndeplineau variate servicii de colectare de fonduri și ajutorare, au constituit birouri de informații pentru persoanele în căutare de locuri de muncă, au oferit sfaturi privitoare la mobilizare sau acordarea ajutorului statal, au organizat bucătării de campanie în mai multe districte și au furnizat instruire și spațiu de lucru pentru mai multe croitorii unde acestea coseau și tricotau uniforme și hainele pentru război⁴². Relativizând diferențele naționale, de clasă socială, sau religie, toate grupurile feminine care s-au unit cu scopul sprijinirii eforturilor de război, pentru a-și legitima eforturile, au apelat la virtuțile feminine universale și la instinctele materne pe care le împărtășeau. În aceste împrejurări, muncile prestate de toate aceste femei erau văzute ca nimic altceva decât pure dovezi de iubire care aveau rolul de a transforma și îndrepta ura, lăcomia, agresivitatea și violența care făceau ravagii în timpul războiului⁴³. În anii Primei Mari Conflagrații Mondiale a fost estimat că aproximativ un milion de femei au intrat în câmpul muncii salarizate, cele mai multe preluând locurile de muncă ale bărbaților plecați pe front din fabricile care acum erau menite să susțină efortul de război. Însă veniturile acestora reprezentau doar o treime din cele ale celor cărora le preluaseră atribuțiile în fabricile industriei grele, condițiile de muncă deja precare fiind cu mult înrăutățite din cauza stării de război⁴⁴. Odată criza de alimente survenită, a antrenat în

acești ani multe proteste și chiar acțiuni violente din partea femeilor disperate să asigure hrana zilnică necesară subzistenței lor și propriilor familii, solidaritatea între femei nemaiconfundându-se în aceste momente cu solidaritatea între consumatori, femeile jucând în același timp rol atât de producători, consumatori, vânzători, dar și speculanți, agresori și victime⁴⁵.

Deoarece către finalul anului 1917 un număr de aproximativ 780.000 bărbați din Imperiul Austro-Ungar fuseseră uciși pe front, iar circa 1.600.000 luați prizonieri de război, statul multinațional a recurs la recrutarea de femei pentru posturi în cadrul armatei⁴⁶. În felul acesta în anii 1917 și 1918 au fost angrenate între 36.000 și 50.000 de femei care urmau să îndeplinească îndatoriri până atunci catalogate ca fiind strict masculine. Ca angajate ale armatei, în linii generale și-au desfășurat activitatea în spatele frontului, ca asistente medicale și infirmiere, tehniciene, centraliste sau telegrafiste. Acestea purtau uniforme, considerau că au fost înrolate și în general erau bine plătite, călătorind la mari distanțe de casă și lucrând și alături de bărbați. Dintre cele care aplicau pentru aceste posturi din cadrul unităților militare auxiliare austro-ungare prioritate aveau văduvele sau orfanele militarilor activi, urmate de văduvele și orfanele războaielor anterioare, cu vârste cuprinse între 18 și 40 de ani, sănătoase și apte din punct de vedere medical, fizic și mental, care dovedeau un puternic caracter moral și fidelitate față de stat. Înaltul Comandament al Armatei Imperiului Austro-Ungar a recrutat femei pentru aceste posturi prin intermediul birourilor de angajare, prin apel direct la organizațiile feminine, dar și prin intermediul presei și prin diferite anunțuri⁴⁷.

Asemenea surorilor medicale care încă din anul 1915 începuseră să servească statul în cadrul Crucii Roșii Austriece, și cele încorporate în unitățile militare auxiliare imperiale au întâmpinat opoziția publică și au fost luate în derâdere, fiind reclamată remunerația acestora considerată prea mare și condițiile mult prea fastuoase care le erau oferite. Femeile care au ocupat aceste posturi din cadrul unităților auxiliare militare austro-ungare au fost frecvent percepute de marea masă a populației ca aventuriere, camarazii bărbați din cadrul armatei simțindu-se adesea amenințați de statutul

⁴⁰ Helene Granitsch, *Kriegsdienstleistung der Frauen*, Viena (1915), 8–10.

⁴¹ Harriet Anderson, *Utopian Feminism: Women's Movements in fin-de-siècle Vienna*, New Haven, SUA (1992), 123–125.

⁴² Edith Saurer, Women's History in Austria: An Almost Critical Assessment, *Austrian History Yearbook* 27, Minneapolis (Ianuarie 1996), 261–287.

⁴³ Margarete Minor, Was wir brauchen, *Der Bund. Zentralblatt des Bundes österreichischer Frauenvereine*, 12, Nr. 9, Viena (1917), 12–14.

⁴⁴ Maureen Healy, *Vienna and the Fall of the Habsburg Empire: Total War and Everyday Life in World War I*, Cambridge (2004), 176–192.

⁴⁵ *Ibidem*, 77–82.

⁴⁶ Tammy M. Proctor, *World War I: A Short History*, Salt Lake City, Utah, SUA (2017), 91.

⁴⁷ Richard Georg Plaschka et al., *Innere Front: Militärassistenten, Widerstand und Umsturz in der Donaumonarchie*, 1918, Vol. 1: *Zwischen Streik und Meuterei*, Viena (1974), 44–51.

colegelor lor, declanșând adevărate campanii de defăimare publică a acestora⁴⁸.

Banatul, provincie care în prima jumătate a secolului XX era parte integrantă a Imperiului multinațional, multietnic și multicultural Austro-Ungar, a fost influențat în egală măsură de izbucnirea și desfășurarea Primei Mari Conflagrații Mondiale, inclusiv în ceea ce privește relațiile de gen și implicarea activă a femeilor în desfășurarea evenimentelor din cadrul acestui conflict. La 29 iulie 1914, cotidianul *Temesvári Hírlap* relatează entuziasmul timișorenilor față de declanșarea operațiunilor militare, mari mulțimi ieșind în stradă și aclamând: „*Trăiască războiul*”, „*Trăiască regele*”, „*Trăiască patria*”⁴⁹. Însă substratul acestui avânt ascundea neliniștea și teama care sălășluiau în sufletele celor cărora li se cerea să plece la luptă. *Volksuille*, publicația social-democrată din orașul de pe Bega a surprins scene grăitoare care înfățișează dezolarea celor care plecau pe front în momentele despărțirii de cei dragi: „*Toți și-au adus de acasă ultimii groși pe care-i cheltuiesc în restaurante, căci zile întregi au fost siliți să aștepte miile de rezerviști până le-a venit rândul pentru înrolare. Și când grupuri izolate stimulate de alcool au parcurs orașul cântând, cotidienele locale au descris aceasta ca o manifestare a marelui entuziasm. În gară s-au petrecut scene zguduitoare. Uneori parcă îmbrățișările și sărutările nu voiau să ia sfârșit printre bocetele celor rămași. O parte a trupei regimentului 61 mărșăluia în sunetele muzicii spre gară. Deodată, un copilăș de trei ani începu să fugă după bărbați. Tată, tată – striga el – dacă tu pleci, nu vom avea pâine tată, nu pleca. Un soldat înrolat, cu umeri largi, ars de soare se clătină, ridică la pieptul său copilul. În clipa următoare femeile și copiii ajung din urmă soldații. Plânsete, oftături, bărbații își șterg cu mâneca fețele pline de lacrimi*”⁵⁰. Fondul Nicolae Ilieșiu din colecția Muzeului Național al Banatului păstrează mărturie emoționantă ale acelor clipe, din care transpare impactul emoțional pe care l-a avut plecarea bărbaților pe front și în linii mari evenimentele aflate în desfășurare, îndeosebi asupra femeilor rămase acasă. Spre exemplu, în Vasiova, „*izbucnind războiul șirul nesfârșit al vasiovenilor ia drumul trist al suferințelor. Bubuitul tunurilor cari asediază*

Belgradul se aude tot mai des; în sufletul locuitorilor se sălășluiește o teamă. S’aprinde candelă în fiecare casă. Mamele și soțiile înalță rugă pentru bunăpaza celor duși pe front”⁵¹. Până la sfârșitul campaniei de mobilizare din 1914 au fost mobilizați aproximativ 2,3 milioane de soldați aparținând tuturor naționalităților Imperiului⁵².

La Timișoara, încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea au luat ființă mai multe asociații de femei care s-au implicat și în anii Primului Război Mondial cu predilecție în acțiuni de caritate care constau în linii mari din ajutorarea bolnavilor și a familiilor sărace, înființarea și întreținerea bucătăriilor populare din cartiere, a căminelor de copii, precum și constituirea diferitelor fonduri de caritate, precum era, spre exemplu *Fondul pentru ajutor de urgență*, inițiat de soția lui Mihály Rónay, în care au intrat 81.631 de coroane, *Fondul Zita* destinat mamelor cu mai mulți copii pentru care s-au adunat 50.407 coroane sau *Fondul Karl și Aloisia Kimmel* pentru scopuri de război care însuma 20.000 de coroane⁵³. În ceea ce privește bucătăriile de război, de la 1 decembrie acestea au fost constituite „*în fiecare cartier, de unde funcționarii mai nevoiași, micii negustori și meseriași, muncitorii, etc. primeau pentru modica sumă de cinci coroane pe săptămână, un prânz cald și gustos cu ceva carne; dimpotrivă bucătăriile populare și căminele de copii erau aprovizionate gratuit. Bucătăriile de război conduse de doamnele societății noastre au funcționat numai două ierni, căci după prăbușirea regimului în 1918 nu au mai fost deschise. În prima iarnă 1916–1917 (165 de zile) bucătăriile au oferit 51.408 de prânzuri abonaților, iar bucătăriilor populare și căminele de copii 195.861, în total 247.269 de prânzuri. În al doilea sezon cifra a fost de 263.489*”⁵⁴.

În vederea întreținerii efortului de război, mobilizarea pe front a unui mare număr de bărbați a fost urmată de rechiziționările, desfășurate sub supravegherea armatei, a produselor agroalimentare (legume, fructe, cereale), a produselor animaliere (carne de porc, vită, oaie, untură, brânză, lână, piele), a animalelor de tracțiune, a mijloacelor de transport, a materialului de zidit (țiglă, cărămidă, ciment, var), colectări de clopote ale Bisericii, căldări, cazane de fiert țuica, sfeșnice, obiecte de cupru, obiecte de alamă pentru

⁴⁸ Ernst Hanisch, *Die Männlichkeit des Kriegers: Das österreichische Militärstrafrecht im Ersten Weltkrieg, Geschichte und Recht*, Viena (1999), 328–330.

⁴⁹ *Temesvári Hírlap*, Timișoara, XII, nr. 174, 29 iulie 1914, 4.

⁵⁰ *Volksuille* din 1 august 1914, apud W. Marin, I. Munteanu, Gh. Radulovici, *Unirea Banatului cu România*, Timișoara (1968), 99.

⁵¹ Fond documentar Nicolae Ilieșiu, B. I. Caiete, Fostul județ Caraș, caietul III, f. 399, nr. inv. istorie 6881.

⁵² Mircea N. Popa, *Primul Război Mondial 1914–1918*, București (1979), 176.

⁵³ Josef Geml, *Vechea Timișoară în ultima jumătate de secol 1870–1920*, Timișoara (2016), 253–260.

⁵⁴ *Ibidem*, 262.

fabricarea de tunuri⁵⁵, numeroase sechestrări de bunuri materiale în urma neplății taxelor, precum și de abuzuri de tot felul ale autorităților, comise asupra celor rămași acasă⁵⁶. Aceasta nu a corespuns deloc cu ceea ce fusese promis anterior, și anume, că familiile celor mobilizați pe câmpul de luptă, private acum de orice sprijin financiar, urmau să beneficieze, prin mijlocirea primăriilor, de o sumă de bani, oferită de două ori pe lună. Totodată, „din Budapesta se anunță, că la locurile competente s'au întocmit până în amănunte programele relative la penziile, ce se vor acorda văduvelor și orfanilor militari. Erarul militar asigură plățirea penziilor nu numai celor rămași după ofițeri activi și în rezervă, ci rămașilor după soldații de rând. Penziune li se cuvine tuturor văduvelor, rămase după cei căzuți în serviciul armatei comune, a honvezimei, a marinei și a gloateilor. Și anume: penziune viageră (sau până la o nouă căsătorie) primește văduva, al cărui bărbat a murit în urma boalei aduse de acolo fără vină proprie, sau în urma trudei făcute. Văduva unui soldat de rând primește 72 coroane pe an; a unui caporal 120 cor.; a unui „firer” 144 cor.; a unui sergent 240 cor.; a unui sergent major 300 coroane pe an. Dacă însă bărbatul a căzut în linia focului, penziunea văduvei se mărește cu 50 procente. Orfanii legitimi primesc un adaos de 48 coroane pe an până la etatea de 6 ani, iar dacă urmează la școală, până la majorat⁵⁷. Potrivit acestor prevederi, văduvele și copiii ofițerilor și subofițerilor decedați pe front urmau a primi pensii anuale, variind în funcție de gradul militar al celui căzut pe câmpul de luptă. Josef Geml, primarul Timișoarei în timpul Primei Mari Conflagrații Mondiale oferă mărturii grăitoare în lucrarea sa *Vechea Timișoară* și asupra unor aspecte legate de protecția mamelor și a copiilor pe timp de război. „În acest scop orașul a decis la începutul anului 1917 sistematizarea posturilor de ocrotitoare, majorarea salariilor moașelor angajate de autorități, procurarea a douăzeci de coșuri de transport, mai departe, un fond de 100.000 de coroane pentru sprijinirea mamelor sărace. În anul următor s-a mai votat la ordinul ministerului ca orașul să devină membru al clubului pe țară Stefania și să adopte statutele acestuia, să deschidă un oficiu separat și să pună medicii și moașele orașului în slujba ocrotirii mamelor și sugarilor. În mod provizoriu a fost numită o ocrotitoare șefă, angajată în cancelaria condusă de notarul șef al orașului, Radocsay, împuternicit de Clubul Stefania și numit

comisar de către minister. Această cancelarie însă nu a apucat să treacă de întocmirea instrucțiunilor de serviciu, după ce prăbușirea regimului din noiembrie 1918 a pus capăt acestei generoase întreprinderi de luptă împotriva mortalității infantile – ca și celorlalte proiecte normale⁵⁸. De asemenea, un rol important în viața medicală și protecția sanitară a Timișoarei în anii războiului au deținut-o călugărițele mizericordiene, care au fost aduse la Timișoara din Moravia datorită demersurilor inițiate de *Asociația de femei Mariabild* și care își începuseră serviciul ca surori medicale de la 1 iunie 1898. În timpul Primului Război Mondial acestea s-au ocupat de tratarea bolnavilor din Spitalul General și urmau să se implice în cadrul secției de oftalmologie și în cadrul celei de boli venerice după mutarea din spital, acțiuni care însă nu s-au mai realizat din cauza unor evenimente nefericite și neprevăzute, cât și din cauza dezorganizării provocate de marele conflict⁵⁹. La 1 ianuarie 1915 a fost deschis de cetățenii din Mehala, în clădirile școlii de stat și ale școlilor confesionale românești și sârbești, precum și în casa Dian, al doilea spital civil de campanie. Acesta era condus de soția domnului dr. Valer Mezin și aici au fost îngrijiți „în primul an 840 de soldați în 28.418 zile de tratament, pentru care erariul militar a plătit 89.386 coroane, cetățenii însă, deoarece bolnavilor li s-a oferit mai mult, au contribuit cu 24.000 coroane. Și aici s-a obținut o economie din care președinta a depus 11.649 coroane la oraș pentru invalizi⁶⁰. De aici transpare tenacitatea și stăruințele celor care se implicau în acțiunile de ajutorare și caritate de a obține resurse cât mai numeroase pentru ocrotirea și susținerea a cât mai mulți din cei afectați de război. Astfel, „municipalitatea orașului a votat mulțumiri deosebite pentru activitatea desfășurată în spitalele de campanie, în bucătăriile populare și în stațiile de încărcare următoarelor doamne: soției lui Alexander Joanovich și ficei acesteia Eszter, soțiilor lui Michael Niamessny, N. Bohnert, János Nagy, Johann Taupal, Adolf Goldmann, László Radocsay, Norbert Benedikt, Johann Fischer, Alexandar Gerdanovits, Rudolf Totis, Dezső Kostyál, Valer Mezin, Jordan Seitz, Alexander Kegl și doamnei Elisabeth Baitz⁶¹. De asemenea, văduva latifundiarului Ferencz Rózsahegyi a cedat apartamentul de la etajul II al palatului Lloyd conducătorului german de oști, feldmareșalului August von Mackensen, prezent în Timișoara între 15 septembrie – 18 octombrie

⁵⁵ Fond documentar Nicolae Ilieșiu, B. II. Caiete, Fostul județ Timiș-Torontal, caietul I, f. 40, f. 153; caietul II, f. 305, f. 314, nr. inv. istorie 6882.

⁵⁶ *Ibidem*, caietul III, f. 418, f. 529.

⁵⁷ *Românul*, Arad, IV, nr. 227, 16/29 Octombrie 1914, 4.

⁵⁸ Josef Geml, *op. cit.*, 240.

⁵⁹ *Ibidem*, 242–243.

⁶⁰ *Ibidem*, 262.

⁶¹ *Ibidem*, 401.

1915 ca și conducător al trupelor implicate în lupta contra Serbiei.⁶²

Odată cu introducerea stării de necesitate din timpul războiului, atelierele și întreprinderile care s-a hotărât că urmau să aprovizioneze armata cu produsele pe care le produceau au fost militarizate. În aceste condiții, deși ziua de muncă a fost prelungită, programul săptămânal crescând de la 57–60 de ore, la 65 de ore sau chiar mai mult, în unele cazuri fiind înlăturată chiar și pauza din ziua de duminică, veniturile au scăzut, în timp ce prețurile alimentelor s-au mărit exponențial. Muncitorilor le era interzis să părăsească locul de muncă fără avizul autorităților militare, abaterile, nesupunerea de orice fel, acțiunile protestatere sau de instigare la protest fiind interzise și sancționate chiar și cu închisoarea. Unele întreprinderi, din cauza lipsei de materii prime și forță de muncă au fost nevoite să își întrerupă activitatea, în ciuda masivei înrolări, rata șomajului continuând să fie încă foarte crescută. Pierderile mari de vieți omenești pe câmpul de luptă au fost urmate de mobilizarea pe front a și mai multor bărbați, vârsta serviciului militar obligatoriu fiind extinsă de la 18 la 50 de ani, față de 21–40 de ani cât fusese inițial⁶³. În aceste condiții au început a fi angajate tot mai multe femei și copii minori, spre exemplu în Timișoara din iunie 1915 conductorii de tramvai electric recrutați și trimiși pe front au fost înlocuiți cu personal feminin. „*La început direcțiunea a angajat douăzeci de femei, apoi patruzeci*”⁶⁴. În majoritatea cazurilor veniturile femeilor angajate în locul bărbaților mobilizați în război „*reprezentau de obicei numai 40–50% din câștigurile unui bărbat chiar dacă produceau cât el*”⁶⁵, ceea ce s-a dovedit extrem de convenabil pentru mulți proprietari de întreprinderi. Referitor la această stare de lucruri, publicația *Temesvár* scria: „*Oare salariile muncitoarelor sunt suficiente pentru întreținerea familiilor în locul soților înrolați în armată? Din ce să cumpere pantofi, îmbrăcăminte care costă azi o avere? Muncitoarea ca de altfel și muncitorul sunt zgribuliți de frig nu numai pe stradă și în uzină ci și când se află acasă în căminul lor mic unde îi așteaptă tot frigul. Nu există cărbuni iar dacă totuși apar nu ajung pentru cei cărora le-ar trebui. Și lemnele sunt scumpe, foarte scumpe. Nici nu e*

bine să ne aducem aminte ce sumă mare se cere pentru un metru de lemn”⁶⁶. Toate acestea au stârnit din anul 1916 tot mai multe mișcări protestatere în majoritatea centrelor industriale din Banat. În multe dintre acestea au fost implicate și femei care își revendicau drepturile cuvenite, făcând parte din mai multe comisii contestatere. Spre exemplu, în comuna Omoru, mai multe femei au atacat Primăria și au agresat primarul și notarul care au încercat să opună rezistență. Un eveniment asemănător s-a petrecut și în comuna Folia⁶⁷.

În Reșița, în timpul marilor mișcări protestatere din primăvara anului 1918, zeci de muncitoare de la Fabrica de Cărmidă s-au așezat în fața porților întreprinderii și au îndemnat, în momentul în care autoritățile deja interveniseră în forță pentru înăbușirea grevelor, la continuarea revoltelor. Pentru a împiedica trimiterea protestatarilor arestați la curtea marțială din Timișoara, la marginea Reșiței a fost răsturnat un vagon pe linia ferată și câteva sute de femei și copii dirijate de muncitoarea Pateșan Oprița au refuzat să se miște din fața acestuia pentru a nu permite autorităților deblocarea căii ferate. „*Am fost sute de femei și copii și am strigat să ni se elibereze conducătorii. Ne-am așezat pe șine, am făcut semn cu batistele și trenul s-a oprit pe câmpul liber. Ce s-a întâmplat? Din tren au coborât jandarmi și militari și ne-au amenințat cu puștile să eliberăm linia. N-am avut ce face, a trebuit să ne retragem. Eu nu am fugit pentru că nu mă las gonită de jandarmi. La jumătatea drumului le-au venit întărituri. Ne-au arestat și ne-au dus la primărie unde am stat toată noaptea*”⁶⁸, mărturisirea una dintre femeile care au participat la această acțiune de protecție a celor arestați. În urma acestor evenimente violente din primăvara anului 1918 din comitatul Caraș-Severin, autoritățile au decis trimiterea pe front a tuturor muncitorilor considerați a păstra în continuare potențial instigator la revoltă, iar mai multe femei au fost pedepsite cu închisoare de la 3 săptămâni la 2 luni și amenzi cuprinse între 20 și 40 de coroane⁶⁹.

Mobilizările substanțiale ale bărbaților bănățeni pe front s-au soldat cu urmări nefavorabile și pentru agricultura din Banat și în general pentru

⁶² *Ibidem*, 402.

⁶³ Vasile Dudaș, Aspecte privind situația Banatului în anii Primei Mari Conflagrații Mondiale, *Analele Banatului*, XV, Timișoara (2007), 247–248.

⁶⁴ Josef Geml, *op. cit.*, 334.

⁶⁵ László Fodor, Ludovic Vajda, *Contribuții la istoria mișcării sindicale din Transilvania: (1848–1917)*, București (1957), 113–114.

⁶⁶ *Temesvár*, I, 2 martie 1918, *apud.* Vasile Dudaș, *op. cit.*, 248.

⁶⁷ Ion Cicală, *Mișcarea muncitorească și socialistă din Transilvania*, București (1976), 210.

⁶⁸ Tibor Erényi, Ferenc Mucsi, Éva Teleki, Edit Vincze, Béla Ivány, *A Magyar Munkásmozgalom Történetének Válogatott Dokumentumai. 1917 November–1919 Március*, Vol. V, Budapesta (1956), 45–46.

⁶⁹ Vasile Dudaș, *op. cit.*, 250–251.

mediul rural bănăţean. Plecarea pe front a provocat o lipsă acută a forţei de muncă, ceea ce a dus la ruinarea şi abandonarea multor gospodării săteşti. O ilustrare veridică a acestei situaţii a fost zugrăvită în articolul *Cum să ne ajutăm?* al gazetei *Românul*: „Prin înrolarea în oaste a celor câteva sute de mii de voinici români, însă, totatătea case au rămas fără cea mai valoroasă persoană, care muncia şi susţinea soţia şi copiii săi, adesea mulţi copii, iar alţii era singurul razim al bătrânilor şi neajutoraţilor lor părinţi şi fraţi. În chipul acesta zeci şi sute de case din fiecare sat au rămas fără sprijin şi ajutor, sdruncinându-se astfel întreg echilibrul sufleteş, pacea şi voia bună din inimi, cum şi echilibrul economic, al muncii ordonate şi al câştigului, sălăşluindu-se, în locul lor, pretutindeni, o stare de mare nesiguranţă, temerea de ziua de mâne şi lipsa şi mizeria”⁷⁰. În aceste condiţii întreaga povară a căzut pe umerii femeilor şi copiilor care cu greu făceau faţă îndatoririlor gospodăreşti. Deşi condiţiile meteorologice nefavorabile, precum inundaţiile din 1916 şi seceta din 1918, au compromis producţiile agricole, rechiziţiile s-au intensificat, fiind desfăşurate în mare forţă şi cu mare violenţă, ceea ce a provocat numeroase proteste în rândul populaţiei rurale⁷¹.

Intrarea României în război împotriva Austro-Ungariei, de partea Antantei, din august 1916, a declanşat multe mişcări represive, mulţi români din Banat fiind puşi sub pază politică, arestaţi, ţinuţi în detenţie, sau deportaţi, pe baza unor pretexte printre care se numărau acuzaţii de complot şi uneltiri împotriva statului, trădare, spionaj în favoarea României, sau chiar sentimente daco-române⁷². „Prin intrarea României în alianţă cu puterile Antantei, situaţia poporului român de aici s’a înrăutăţit. Fruntaşii români de pretutindena au fost luaţi la ţântă. Administraţia ţarei prin gendarmii săi, a pus la pândă mişcarea fie-căruia dintre noi. Crediinţa, că românii ungureni, vor avea legături de spionaj cu cei din România liberă, a îndemnat autorităţile statului ungar, ca să aplice severitatea controlului. Cărţile negre au fost revizuite. Trădătorii de patrie trebuiau aflaţi. Diferitele apucături, inventate contra celor înscrişi în cartea neagră, erau multe şi diferite. Gendarmii şi detectivii secreţi, aveau îndatorirea a afla printre români pe cei ce vor fi avut legături secrete de trădare. Pentru ajungerea scopului, foloseau mijloace diabolice, nepermise. Loviturile, interogările şi torturile erau aplicate, respectul perso-

nalităţii, fără genare de rang şi demnitate, fără considerare la vinovat şi nevinovat, la bătrân şi tânăr. Ziua, noaptea, suspiecţii au fost ridicaţi brusc din mijlocul familiei lor şi arestaţi”⁷³, relatează învăţătorul Emilian Novacoviciu din Răcăşdia, zugrăvind în acest fel un portret veridic al realităţilor acelor vremuri. Printre cei care au fost deportaţi din Banat s-au numărat şi femei, printre care: Irina Balaci şi Safta Ghilezan din Iablaşi, Sofia şi Laura Vlad din Chizătău, Floare Florea, Paraschiva Naslău, Sofia Naslău, Maria Naslău, Ana Naslău, precum şi soţia preotului Simion Bartolomei din Vraniu⁷⁴. Alţi 11 locuitori au fost puşi sub pază politică şi obligaţi la domiciliu forţat, în urma unei adrese înaintate consiliului comunal din Vărădia de către primprezătorul din Vârşeţ, printre care şi femeile Livia Mioc, Melina Iosif şi Maria Căpriţa Bordei. Acestora le era interzis „să părăsească domiciliul fără permisiunea notarului comunal”, în fiecare zi la ora 12 trebuiau să se prezinte la primărie („antistia comunală, care va purta o evidenţă precisă despre aceste prezentări”), nu aveau voie să frecventeze localurile publice („birturile”), nu-şi puteau părăsi locuinţele „dela ora 8 seara până la 5 dimineaţa”, nu puteau trimite telegrame decât cu permisiune şi nu puteau „conveni cu persoane streine numai în prezenţa autorităţilor”⁷⁵.

În pofida încercărilor Bisericii şi a autorităţilor de a ţine sub control moralitatea în anii Primului Război Mondial, aceasta a fost testată în multe din cazuri. În contextul preluării de femei, după plecarea bărbaţilor pe front, a principalelor atribuţii ale acestora, sub aspect moral societatea patriarhală de până atunci a fost pusă la mare încercare, femeile dobândind conştiinţa propriei independenţe sexuale. Ca urmare, adesea femeile din teritoriile aflate în apropierea câmpului de bătlie, ai căror bărbaţi erau plecaţi de mult timp, se implicau în legături amoroase pasagere sau chiar relaţii de iubire cu militarii de pe front, fiind trasată, din punctul de vedere al mentalităţilor, o demarcaţie clară între sexualitate şi moralitate, acestea nemaisimţindu-se obligate în niciun fel faţă de soţii lor. Totodată, din ce în ce mai multe femei nemăritate la începutul războiului, după terminarea acestuia, dobândind o conştiinţă a propriei puteri şi autonomii, nu au mai dorit să încheie căsătorii în urma cărora

⁷⁰ *Românul*, Arad, IV, nr. 231, 21 octombrie/3 noiembrie 1914, 1.

⁷¹ Vasile Dudaş, *op. cit.*, 246–247.

⁷² Ioan Munteanu, *Mişcarea naţională din Banat, 1881–1918*, Timişoara (1994), 209–211.

⁷³ Emilian Novacoviciu, *Amintiri din viaţa lui Emilian Novacoviciu, învăţător pensionat în Răcăşdia, judeţul Caraş, Oraviţa* (1931), 66.

⁷⁴ Ioan Munteanu, Vasile Mircea Zaberca, Mariana Sârbu, *Banatul şi Marea Unire 1918*, Timişoara (1992), 81–83.

⁷⁵ Fond documentar Nicolae Ilişiu, B. I. Caiete, Fostul judeţ Caraş, caietul III, f. 413, nr. inv. istorie 6881.

să devină dependente de soții lor, rămânând celibatate, altele, măritate înaintea marelui conflict, chiar divorțând, nemaifiind dispuse să accepte comportamente necorespunzătoare din partea sexului opus⁷⁶. De asemenea, societatea europeană a asistat în anii războiului la o relaxare fără precedent a moravurilor, ceea ce nu se mai petrecuse până atunci. „*Sfaturile date de lt. Tóth erau destul de ample. Coccoanele, unele dintre ele, își au legăturile, mai bine zis aventurile lor amoroase. Este chestiunea pur particulară a fiecăreia, de care nu iei act. Decât să umbli haimana după femei prin oraș, e mai bine să cauți o legătură în spital. Secretara Grete este liberă, frumușică, tânără, nu are decât 24 de ani și pe deasupra era o ființă foarte plăcută și discretă. În cele 6 luni petrecute în spital mi-a fost de un folos nespus de mare*”⁷⁷, mărturisirea dintr-un spital din Budapesta un ofițer în rezervă rănit, oferind în acest fel un portret grăitor al acelor vremuri în care de multe ori se renunța la judecăți și acuze și femeile erau tratate de bărbați ca parteneri egali, cu dreptul de a lua decizii asupra propriei vieți personale.

Femeilor care, într-un mod sau altul, și-au adus contribuția în Prima Mare Conflagrație Mondială, de multe ori li s-au adus o serie de învinuiri din partea contemporanilor, frecvent întemeiate pe complexe de inferioritate masculine și incapacitatea sistemelor de organizare de a face față tuturor provocărilor pe care acest conflict le-a pricinuit. Au fost acuzate de frivolitate, imoralitate sau tendințe de uzurpare a rolurilor masculine, precum neglijarea atribuțiilor tradiționale feminine. Astfel, li s-a reproșat că au dat dovadă de egoism și nepăsare în fața realităților vremii, implicându-se în anumite circumstanțe doar căutând senzaționalul, nemaiîndeplinindu-și îndatoririle domestice și familiale de mame, surori sau fiice, părăsind uneori căminul familial pentru a călători la mari distanțe în căutare de noi experiențe, profitând de absența bărbaților și risipind tot ceea ce aceștia cu mari eforturi se străduiseră să agonisească de-a lungul timpului. Vehementa opoziție ilustrată, denotă, printre altele, că, în condițiile precare ale războiului, din punctul de vedere al mentalităților, lumea central și vest-europeană nu era încă pregătită în primul sfert al secolului XX să accepte aportul feminin adus la depășirea stării de impas în care societatea se afla. Mult mai târziu tuturor acestor

femei avea să le fie recunoscută contribuția și să li se acorde recunoștința și onorurile cuvenite.

Din perspectiva raporturilor între sexe, experiența marcantă a războiului și numeroasele îndatoriri și roluri noi pe care femeile s-au văzut nevoite a le prelua, precum și multitudinea actelor filantropice inițiate de acestea, au schimbat foarte mult atât percepția societății asupra acestora, cât și a lor înseși asupra propriei persoane și asupra locului pe care îl ocupau în societate, le-a determinat să fie mai încrezătoare în ele însele, și le-a diminuat dependența față de bărbați. Totodată, ambiția atât a femeilor din Banat, cât și a celor din restul Europei, de a face față singure provocărilor nou ivite și în cele mai multe cazuri reușita lor, au contribuit la fragilizarea societății patriarhale tradiționale, fapt condamnat de mulți, dar care va prefigura o transformare completă a raporturilor între genuri, femeile începând să nu mai admită comportamente înjositoare și umilitoare din partea bărbaților, egalitatea între sexe fiind revendicată din ce în ce mai mult în cadrul oricărui fel de parteneriat, tot mai multe femei având curajul să iasă din mariaje nemulțumitoare și să își ia viața în propriile mâini, sau chiar să trăiască în celibat⁷⁸.

⁷⁶ Alan Kramer, *Dynamic of Destruction: Culture and Mass Killin in the First World War (Making of the Modern World)*, Oxford (2007), 248–251.

⁷⁷ Coriolan Băran, *Reprivere asupra vieții. Memorii*, Arad (2009), 134.

⁷⁸ În încheiere, dorim să adresăm mulțumiri colegilor: dr. Zoran Marcov, șef Secție Istorie MNaB, dr. Nicoleta Demian, cercetător științific la MNaB, precum și dr. Claudiu Sergiu Călin, arhivarul Diezei Romano-Catolice de Timișoara, pentru informațiile referitoare la identificarea imaginilor din cadrul planșelor de fotografii; dr. Ana Giulia Delcea, muzeograf la Compartimentul de Arte Vizuale MNaB, pentru prelucrarea digitală și ajutorul acordat în realizarea planșelor de fotografii; dr. Ciprian Glăvan, muzeograf Secție Istorie MNaB și Marius Cornea, muzeograf la Compartimentul de Arte Vizuale MNaB, pentru consultarea în privința editării textului.

1

2

3

Pl. I. 1. Soția prefectului Joanovich alături de conducătorul german de oști, feldmareșalul August von Mackensen, prezent în Timișoara între 15 septembrie – 18 octombrie 1915 ca și conducător al trupelor implicate în lupta contra Serbiei (col. MNaB); 2. Reprezentantă a Crucii Roșii alături de militari germani în fața *Hangarului de Zeppeline* de lângă comuna Sânnandrei (col. MNaB); 3. Vizita arhiducesei Augusta la Timișoara, în timpul Primului Război Mondial. Aceasta a fost implicată în acțiunile Crucii Roșii, precum și în alte activități filantropice, în timpul primei mari conflagrații mondiale. În dreapta arhiducesei se află episcopul romano-catolic de Cenad (cu reședința la Timișoara), Iulius Glattfelder, urmat de episcopul greco-catolic de Lugoj, Valeriu Traian Frențiu. Fotografia a fost realizată în curtea Episcopiei Romano-Catolice de Cenad (cu reședința la Timișoara) (col. MNaB). / 1. Prefect Joanovich's wife with the German army commander, Field Marshal August von Mackensen, present in Timisoara between September 15 – October 18, 1915 as leader of the troops involved in the fight against Serbia (NmoB coll.); 2. Representative of the Red Cross with the German military in front of the Zeppelin Hangar near Sânnandrei commune (NmoB coll.); 3. The visit of Archduchess Augusta to Timisoara, during the First World War. She was involved in the actions of the Red Cross, as well as in other philanthropic activities, during the Great War. On the right of the archduchess is the Roman Catholic bishop of Cenad (residing in Timisoara), Iulius Glattfelder, followed by the Greek Catholic bishop of Lugoj, Valeriu Traian Frențiu. The photo was taken in the courtyard of the Roman Catholic Diocese of Cenad (with residence in Timisoara) (NmoB coll.).

1

2

3

4

Pl. II. 1. Surori medicale alături de medici acordând ajutor răniților în Primul Război Mondial (col. MNaB); 2–3. Femei din Timișoara care și-au adus contribuția în timpul Primului Război Mondial (col. MNaB); 4. Soldați răniți în Primul Război Mondial alături de surorile medicale care i-au îngrijit (col. MNaB). / 1. Nursing sisters with doctors helping the wounded in the First World War (NmoB coll.); 2–3. Women from Timișoara who contributed during the First World War (NmoB coll.); 4. Soldiers wounded in the First World War along with the nursing sisters who cared for them (NmoB coll.).

1

2

3

4

Pl. III. 1. Femei în Gara de Nord din Timișoara luându-și rămas bun de la bărbații care plecau pe fronturile Primului Război Mondial (col. MNaB); 2. Rugăciune pentru cei răniți pe fronturile Primului Război Mondial, în capela Episcopiei Romano-Catolice de Cenad (cu reședința la Timișoara) (col. MNaB); 3. Surori medicale rugându-se pentru soldații răniți în Primul Război Mondial (col. MNaB); 4. Soldați răniți în Primul Război Mondial, alături de femeile care îi îngrijeau (col. MNaB). / 1. Women in the Timisoara North Railway Station saying farewell to the men at their departure for war (NmoB coll.); 2. Prayer for the wounded on the fronts of the First World War, in the chapel of the Roman Catholic Diocese of Cenad (with residence in Timisoara) (NmoB coll.); 3. Nursing sisters praying for the soldiers wounded in the First World War (NmoB coll.); 4. Soldiers wounded in the First World War along with the women who cared for them (NmoB coll.).

1

2

PL. IV. 1–2. Soldați răniți în Primul Război Mondial alături de surorile medicale care i-au îngrijit (col. MNaB). / 1–2. Soldiers wounded in the First World War along with the nursing sisters who cared for them (NmoB coll.).

1

2

Pl. V. 1. Sărbătorirea Ajunului Crăciunului 1915 la Școala Reală Superioară din Timișoara, transformată pe perioada Primului Război Mondial în spital de campanie – cf. însemnărilor lui Berkeszi István (col. MNaB); 2. Militari austro-ungari și germani, răniți pe fronturile Primului Război Mondial, în spitalul organizat la Institutul de Surdomuți din Timișoara, alături de una din surorile medicale care i-au îngrijit (col. MNaB). / 1. *Celebrating Christmas Eve 1915 at the Theoretical High School in Timisoara, transformed during the First World War into a field hospital – according to the notes of Berkeszi István (NmoB coll.); 2. Austro-Hungarian and German soldiers wounded on the fronts of the First World War, in the field hospital organized at the Institute for the Deaf and Dumb in Timisoara, with one of the nursing sisters who cared for them (NmoB coll.).*